

NODAVLAT MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTLARIDA EKOLOGIK TARBIYANI TASHKIL QILISH PEDAGOGIK MUAMMO SIFATIDA

Xudayberganov Shuhrat Shavkat o'g'li

*Urganch davlat pedagogika instituti "Maktabgacha ta'lim metodikasi"
kafedراس dotsenti v.b., pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
(Xorazm viloyati, Urganch shahri)*

Yaqubova Nodira Ruslanovna

*Urganch Innovatsion Universiteti Ijtimoiy-gumanitar fanlar va pedagogika
fakulteti o'qituvchisi va Urganch tumanidagi 24-sonli maktab boshlang'ich sinf
o'qituvchisi, (Xorazm viloyati, Urganch shahri)*

Annotatsiya. Ushbu maqolada maktabgacha yoshdagi bolalarda atrof-muhitga, uning muammolariga ongli munosabatda bo'lish, shuningdek maqbul yechimlarini topish bo'yicha bilim, ko'nikma, malakalarni shakllantirish masalalari ko'rib chiqilgan. Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida ekologik ta'limning maqsadi atroflicha tahlil qilingan.

Аннотация. В данной статье рассматриваются вопросы формирования у дошкольников знаний, умений и навыков осознанного отношения к окружающей среде и ее проблемам, а также поиска оптимальных решений. Подробно проанализированы цели экологического воспитания в дошкольных образовательных организациях.

Abstract. This article examines the issues of forming knowledge, skills, and abilities in preschool children to have a conscious attitude to the environment and its problems, as well as to find optimal solutions. The purpose of environmental education in pre-school educational organizations has been thoroughly analyzed.

Kalit so'zlar: ekologiya, maktabgacha ta'lim, madaniyat, ekologik tarbiya, muhit, ekologik madaniyat, muammo.

Ключевые слова: экология, дошкольное образование, культура, экологическое образование, окружающая среда, экологическая культура, проблема.

Keywords: ecology, preschool education, culture, ecological education, environment, ecological culture, problem.

Kirish. Insoniyat paydo bo'lgandan buyon atrof-olam bilan bevosita bog'liq ravishda o'sadi va rivojlanadi. Hozirda iqlim o'zgarishi, havo va suvning ifloslanishi, okeanlarning kislotalanishi, yerlarning tanazzulga uchrashi va biologik xilma-xillikning yo'qolishi ko'payib bormoqda. Lekin ular bilan cheklanmagan holda ijtimoiy-ekologik muammolarning murakkab tarmog'i tufayli butun dunyo bo'ylab

atrof-muhit sharoiti daxshatli sur'atlar bilan yomonlashmoqda. Yashil o'rmonlar, o'simlik va hayvon turlari kamayib bormoqda. Ushbu pasayib borayotgan sayyora sharoitlariga e'tibor qaratgan olimlar sog'lom, ishlaydigan va barqaror ekotizimlarning nafaqat atrof-muhitga balki odamlar uchun ham muhimligini ta'kidlaydilar. Ko'pchilik bu muammo sababini insonning ishlab-chiqarish va iste'moli bilan bog'laydi. Lekin rivojlanayotgan dunyoda bu narsalarni to'xtatish to'liq yechim bo'la olmaydi. Chunki ko'pchilikda ekologik bilim haqida tushuncha yetarli emas. Biz bu uchun avvalo ekologik bilimga ega *ekologik savodxon* fuqarolarni yaratishimiz kerak. Ekologik ta'limni joriy etish orqali, odamlar ularning oqibatlarini yanada ko'proq anglab yetishadi va imkon qadar muammoni oldini olish, muammolarga samarali yechim topish yo'llarini ishlab chiqishadi.

Adabiyotlar tahlili va metodlar.

Ekologik ta'lim-tarbiya bu-insoniyat tabiat qo'yniga qadam qo'ygan paytdan boshlab butun umri davomida tabiatdan ongli ravishda foydalanishi, tabiatga ehtirom va g'amxorlik bilan munosabatda bo'lishni tarbiyalashdir.

Ekologik ta'limning maqsadi tabiiy muhitni va uning boyliklarini biladigan, ulardan tejamkorlik bilan foydalanadigan, ularni asrab-avaylaydigan ijtimoiy va tabiiy qonuniyatlarni biladigan, bilimli shaxsni tarbiyalashdan iborat. Atrof-muhitni muhofaza qilishni amalga oshirish dastlab maktabgacha ta'lim muassasalarida amalga oshirilsa maqsadga muvofiq bo'ladi. Chunki tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, erta bolalik davridagi ta'lim bolaning kelajakdagi muvaffaqiyati uchun muhim ahamiyatga ega.

Xususan, erta bolalikdan boshlangan ekologik ta'lim bolaning rivojlanishi va kelajagi uchun bir qator afzalliklarga ega. Erta yosh deganda maktabgacha va ta'limning boshlang'ich bosqichi (maktabgacha ta'lim muassasasi va boshlang'ich maktab) tushuniladi. Ko'rinib turibdiki, bu bosqichda shaxsning asoslari, birinchi navbatda, tabiatga va uning atrofidagi dunyoga ijobiy munosabati shakllanadi. Bu bosqichda bola o'zini atrof-muhitdan ajrata boshlaydi, atrof-muhitga, tabiatga, o'ziga va boshqa odamlarga va hokazolarga hissiy va qadriyatli munosabat shakllanadi. Bu paytda bolada ekologik ong va tabiat bilan bog'liqlik rivojlanadi. Boshqa tomondan, shaxsning ma'lum bir yoshiga mos keladigan bilimlar (masalan, ekologik), tabiat bilan o'zaro munosabatlarning me'yorlari va qoidalari talab qilinadi, boshqa tomondan, turli xil faoliyatlar orqali tabiatga empatiyani rivojlantirish juda muhimdir (masalan, muayyan ekologik muammolarni faol hal qilish). Qadriyatlarni shakllantirish, tabiatni bilish va barqaror turmush tarzi bu ekologik ta'limning ahamiyatini belgilovchi (tavsiflovchi) uchta muhim omil ekanligini asosli ta'kidlash mumkin.

Shunday qilib, erta yoshda ekologik ta'lim nafaqat ekologik ongni rivojlantirishga yordam beradi, balki bolalarda kelajakdagi barqaror va mas'uliyatli turmush tarzini belgilab beradigan qobiliyat va munosabatni rivojlantiradi. Shu nuqtai nazardan, ushbu ta'limning uzluksizligi va barqarorligi juda muhimdir.

Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida ekologik ta'limni joriy etish bolalarning axloqiy tarbiyasiga, dunyoqarashiga uzoq muddatli ta'sir ko'rsatishi, barqaror rivojlanish va global farovonlikka hissa qo'shishi mumkin. Maktabgacha ta'lim davri bolalarda atrof-muhitga ijobiy va oqilona munosabatni shakllantirish, ekologik ongini rivojlantirish va barqaror turmush tarzini rivojlantirish uchun qulay muhitdir.

Maktabgacha ta'lim muassasasi uzluksiz ta'lim tizimining birinchi bo'g'inidir, shuning uchun tarbiyachilar oldida maktabgacha yoshdagi bolalarning atrof-muhitni oqilona boshqarishning madaniy asoslarini shakllantirish muhim vazifa hisoblanadi. Keyinchalik, to'plangan tajriba boshlang'ich maktabga o'tkaziladi. Bu yerda izchillik va davomiylik muhim ahamiyatga ega. Ma'lumki, ekologik ta'lim bir martalik tadbir yoki faoliyat emas, balki uzluksiz ta'limning barcha bosqichlarida o'qitish jarayoniga izchil kiritilishi kerak.

Davomiylik, barqarorlik va ekologik odatlarning muhim tamoyillari erta bolalikdan shakllantirilishini hamda rasmiy va norasmiy ta'lim davrida rivojlanishini ta'minlaydi. Atrof-muhitni muhofaza qilish muammolariga butun dunyo duch kelmoqda. Atrof-muhit sifati yomonlashish tendentsiyasiga ega, shuning uchun ekologik ta'lim doimiy yashashning muhim shartlaridan biriga aylanadi. Vaziyatni yaxshilash uchun aholining xabardorligini oshirish va xatti-harakatlarni o'zgartirishni rag'batlantirish kerak.

Ko'rinib turibdiki, odamlarning ongi darajasini oshiradigan, ularni o'z xulq-atvorini o'zgartirishga undaydigan ekologik ta'lim zarur, shunga mos ravishda ishlab chiqarish va sanoat, iste'mol odatlari va atrof-muhit bilan munosabatlarida o'zgarishlar yuz beradi. Maktabgacha ta'limda **ekologik ta'lim** ayniqsa muhimdir.

Bolalarning ekologik ongini shakllantirishda tarbiyachilarga katta mas'uliyat yuklanadi, shuning uchun uning ekologik ta'lim sohasidagi tayyorgarligi yetarli darajada bo'lishi kerak. Atrof-muhitga qo'yiladigan talablar o'sib borayotgani va nafaqat himoya qilish, balki barqaror, mas'uliyatli va hurmat bilan harakat qilish zarurati tobora ortib borayotgani, shuningdek, atrof-muhitni tiklash uchun ekologik ta'lim jarayonida turli didaktik vositalar, yondashuvlar va usullar qo'llaniladi. Ekologik ta'lim mazmuni yaratiladi va yangilanadi, lekin har doim ham to'g'ri va biz kutgan natijada bo'lmaydi. Bugungi kunda tobora rivojlanib borayotgan nodavlat maktabgacha ta'lim tashkilotlarida ham bu borada tushuncha va targ'ibotlar olib borsak o'ylaymizki biz kutgan natijalarga albatta erishamiz. Buning uchun esa albatta nodavlat maktabgacha ta'lim tashkilotlari tarbiyachilari, tarbiyalanuvchilar ongida ekologik muhitga bo'lgan ijobiy munosabatlarni shakllantirishi lozim.

Tadqiqotchilarning ta'kidlashicha, raqamli texnologiyalar, jumladan, videokonferensiya, mobil ilovalar, virtual va kengaytirilgan reallik bolalarni atrof-muhitni muhofaza qilishga jalb qilishning yangi usullarini taqdim etishi mumkin.

Biroq, ekologik ta'limga qiziquvchilarning diqqat markazida bo'lishi kerak bo'lgan asosiy savol mavjud. *“Mavjud va rivojlanayotgan raqamli texnologiyalar yoshlarni global miqyosda fikrlashga va atrof-dagi muhitda mas'uliyatli va hurmatli bo'lishga o'rgatishda rag'batlantiruvchi va to'sqinlik qiluvchi elementlarga aylanishi mumkin.”*

Ekologik ta'lim ingliz tili, tarix yoki matematika ta'limidan biroz farq qiladi. Buning sababi shundaki, odamlar va bolalar tabiat va atrof-muhit bilan o'zaro munosabatda bo'lishadi, ular kitobga nisbatan boshqacha munosabatda bo'lishadi. Bolalar o'simliklarni changlatuvchi hasharotlarni kuzatishdan tortib, sinfdagi tajribalardan farqli o'laroq, chuchuk suv xavzasida o'ynashgacha bo'lgan jismoniy mashqlarning o'zaro ta'sirlari orqali atrof-muhit bilan shug'ullanishadi.

Maktabgacha yoshdagi bolalarda ekologik madaniyatni shakllantirishga alohida e'tibor qaratish lozim:

- ifloslanish odamlar uchun kasallik manbai bo'lishi mumkin;
- yong'inning atrof-muhitga yetkazadigan zarari va yong'inning oldini olish choralari haqida xabardor bo'lishga o'rgatish;
- “suvga tupurmang, ifloslantirmang”-degan chaqiriqning mohiyatini bilish;
- gullaydigan mevali daraxt shoxini sindirmaslik, uning mevasidan insoniyat foydalanishi hayotiy zarurat ekanligi haqidagi bilim, ko'nikma va malakalarni shakllantirish va hokazo.

O'quvchilarga o'rgatish uchun hayotiy misollardan foydalanish yaxshi samara berishi hammamizga ma'lum. Maktabgacha yoshdagi bolalar ongida ta'tilga chiqayotganda o'tlarning nobud bo'lishi oqibatlarini o'rganish va kerakli o'simliklarni himoya qilish tushunchasini shakllantirish;

-oynaning sinishini jamiyat, tabiat va inson salomatligiga ta'sirini o'rgatish va bu haqida tushuncha shakllantirish;

-maktabgacha yoshdagi bolalarda daraxtlar, o'simliklar va hayvonlarga nisbatan toqatsizlikning zararli ta'sirini singdirish;

-fabrika va zavodlardagi xavfli chiqindilarning inson rivojlanishiga ta'siri va uning maktabgacha yoshdagi bolalar uchun oqibatlari to'g'risida xabardorlikni oshirish uchun axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini rivojlantirishga erishish;

-kelajakda mutaxassislarni tayyorlashda barcha fanlarni o'qitishda ekologik ta'limni ham birag olib borish;

-sifdan tashqari mashg'ulotlar, ekskursiyalar va sayohatlarda ekologik ta'lim haqida ko'proq tushunchalar berib borish;

-maktabgacha yoshdagi bolalarga atrof-muhit masalalarini o'rgatish orqali tabiatni muhofaza qilish masalalari va tabiiy resurslardan oqilona foydalanishni o'rgatish uchun bilim, ko'nikma va malakalarni shakllantirish.

Tabiat va atrof-muhit bilan ijobiy munosabat bolalarga dunyodagi o'z o'rnini topishi va uni butun umri davomida qanday himoya qilish mumkinligi haqida o'rgatadi. Yoshlarning ekologik tarbiyasi dunyomizning tabiat mo'jizalarini qadrlaydigan olimlar, himoyachilar, tadbirkorlar va kelajak fuqarolarining yetarlicha yetishishini ta'minlaydi.

Erta yoshdagi bolalar juda emotsional, sezgir va mehribon bo'lib, tabiatni tirik organizm sifatida qabul qiladilar. Maktabgacha yoshdagi bolalarning ekologik ta'limi, birinchi navbatda, bolaning atrof-muhitga-yerga, suvga, o'simlik va hayvonot dunyosiga ijobiy munosabatini shakllantirishga qaratilgan.

Bolalarni tabiatni sevishga, asrashga, tabiat boyliklaridan ehtiyotkorlik bilan foydalanishga o'rgatish ekologik tarbiyaning asosiy vazifalari hisoblanadi. Maktabgacha yoshdagi bolalar uchun ekologik ta'limning ahamiyati nimada? Bolalar tabiatni asrash uchun javobgarlikni o'rganadilar. Ekologik ta'lim darslari sayyoradagi barcha hayotning yaqin aloqasi haqida tushuncha beradi. Ekologik ta'lim o'yinlari tabiatga nisbatan tajovuzkor, buzg'unchi harakatlarni oldini oladi va maktabgacha yoshdagi bolaning faoliyatini ijobiy tomonga yo'naltiradi.

Bolada ekologik madaniyatni qanday singdirish kerak?

Maktabgacha yoshdagi bolalarning ekologik madaniyatini tarbiyalash bolaning oilasidan boshlanadi. Bolalar ota-onalarning xatti-harakatlaridan nusxa ko'chirishadi.

Xulosa. Kelajak avlodni barkamol kishilar qilib tarbiyalash shu kunning dolzarb masalalaridan biridir. Bu borada bolalarni tabiat bilan tanishtirish muhim rol o'ynaydi. Shunga ko'ra maktabgacha ta'lim muassasalarida ishlayotgan tarbiyachilar oldida bolalarda tabiat go'zalliklarini ko'ra bilish, uni sevish, tabiatda yuz berayotgan voqea, hodisalar haqida to'g'ri tushunchalar hosil qilish, ularga ekologik ta'lim-tarbiya berishdek muhim vazifa turadi. Tarbiyachi bolalarni tabiat bilan tanishtirish uchun «Ilk qadam» dasturida berilgan tabiatga oid bilimlar bilan tanishib chiqqan va har bir yosh guruh uchun berilishi lozim bo'lgan bilim, ko'nikma, malakalar haqida to'liq ma'lumotga ega bo'lishi zarur. Tarbiyachi har bir faslda olib boradigan tabiat haqidagi bilimlarini to'g'ri rejalashtirishi, yer maydonchasidagi o'simliklar, tirik burchakdagi xona o'simliklari, akvariumda, terrariumda yashovchilarni parvarish qilish ko'nikmalarini, qafasdagi qushlar va mayda sut yemizuvchilar bilan tanishtirishni to'g'ri yo'lga qo'yishi zarur.

Tarbiyachi bolalarni yuqoridagilar bilan tanishtirar ekan, ularning dunyoqarashini shakllantirib, jonli va jonsiz tabiatning xususiyatlarini o'rganib, - ular haqida dastlabki tushunchalar beradi.

Bolalarni har tomonlama rivojlantirish, ularni barkamol qilib o'stirish tug'ilgan kundan boshlab amalga oshiriladi. Bugungi kunda mustaqil O'zbekistonimizda olib borilayotgan ta'lim sohasidagi islohotlarning bosh maqsadi aynan mana shunga qaratilgan ya'ni o'sib kelayotgan yosh avlod mustaqil O'zbekistonimizning kelajagini,

taraqqiyotini kafolatlaydi. Mana shu ustivor yo‘nalishlardan kelib chiqqan holda bolalar bog‘chalarida farzandlarimizga berilgan har qanday bilim ularda Vatanga sadoqat o‘z o‘lkasini sevish, Vatan bilan g‘ururlanish ruhini tarbiyalashi lozim. Shunday ekan tabiat bilan tanishtirish metodikasining asosiy vazifalari quyidagilardan iborat bo‘lishi lozim:

- Bolalarni o‘z o‘lkasini sevishga o‘rgatish.
- O‘zining, tengdoshlari va kattalarning mehnatini qadrlashga o‘rgatish.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Sh.M. Mirziyoyev-“Yangi O‘zbekiston Strategiyasi”-Toshkent-2021.
2. Kayumova.N.M.-“ Maktabgacha pedagogika.” T.: TDPU -2013 y. O‘quv qo‘llanma.
3. Xudayberganov Sh.Sh., Shonazarova M.Z. “Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarini matematika darslarida interfaol metodlar asosida o‘quv faolligini oshirish.”. POLISH SCIENCE JOURNAL. Poland-2019, стр.42-45.
4. Sodiqova Sh.A.- “Maktabgacha pedagogika.” – T, 2018.
5. Ражабова И. Х. Методика индивидуализации в преподавании вузах //Вестник магистратуры. – 2019. – №. 4-3 (91). – С. 70-71.
6. Мирзаева Д. Ш., Мухитова Р. С. К., Уйғуновна И. Қ. Формы сотрудничества с семьями дошкольных образовательных учреждений //Academy. – 2020. – №. 5 (56). – С. 59-61.